

KSZTAŁCENIE ALUMNÓW WARMIŃSKICH W CZASACH BISKUPA MAKSYMILIANA KALLERA (1930–1945)

Treść: — I. Kontekst historyczny. — II. Podstawy prawne edukacji i wychowania alumnów. — III. Studia w braniewskiej Akademii Państwowej. — IV. Formacja w braniewskim Seminarium Duchownym. Podsumowanie. Aneksy. — Zusammenfassung.

I. KONTEKST HISTORYCZNY

Warmińskie Seminarium Duchowne, erygowane zgodnie z uchwałami Soboru Trydenckiego, przez Sługę Bożego Stanisława Kardynała Hozjusza i Legata Papieskiego Franciszka Kardynała Commendone podczas synodu diecezjalnego obradującego w Lidzbarku w sierpniu 1565 roku, rozpoczęło działalność w połączeniu z Braniewskim Kolegium Jezuitów w uroczystość św. Katarzyny, dnia 23 listopada 1567 roku¹.

Od samego początku braniewskie Kolegium Jezuitów ściśle zespolone z Seminarium Duchownym, do którego w 1578 roku dołączono także Papieski Alumnat dla Północnych Misji miało aż do końca XVIII wieku centralne znaczenie w kształceniu kapłanów na potrzeby — izolowanej wyznaniowo — od czasów Reformacji — Warmii, jak również północnej Europy oraz litewskiej Prowincji Jezuitów.

Wraz z pierwszym rozbiorem Polski (1772) po trzech wiekach przynależności do Polski, diecezja warmińska została wcielona do państwa pruskiego. Kasata Towarzystwa Jezusowego, która nastąpiła rok później (1773), boleśnie dotknęła Seminarium Warmińskie. Po odpadnięciu ważnych zadań (kształcenie litewskich Jezuitów i likwidacja w 1798 roku Papieskiego Alumnatu dla Północnych Misji) braniewski ośrodek teologiczny utrzymał się wprawdzie, ale w bardzo mizernej postaci. W 1805 roku liczył on zaledwie 3 profesorów i 16 studentów². W 1811 roku nastąpiło jego przekształcenie w Gimnazjum Akademickie. Podczas gdy rząd pruski podjął w tym okresie starania mające na celu przeniesienie kształcenia

¹ Por. J. Obłąk, O początkach Kolegium Jezuitckiego i Seminarium Duchownego w Braniewie, *Studia Warmińskie* 5(1968), s. 5 n.; zob. też: A. Szorc, Dzieje Diecezji Warmińskiej (1234–1991), Olsztyn 1991, s. 67–68.

² Por. E. Gatz, Priesterausbildungsstätten der deutschsprachigen Länder zwischen Aufklärung und Zweiten Vatikanischen Konzil, Herder Rom–Freiburg–Wien 1994, s. 70 n.

alumnów warmińskich na Uniwersytet w Królewcu albo we Wrocławiu, Biskup Warmiński Józef von Hohenzollern po żmudnych rokowaniach z władzami pruskimi osiągnął zgodę na założenie w Braniewie Wyższej Szkoły Filozoficzno-Teologicznej, która w 1821 roku została nazwana Liceum *Hosianum*³. Od tego czasu alumni na wykłady dochodzili do Liceum *Hosianum*, a w Seminarium, które zwane było także konwiktem, otrzymywali formację ascetyczną i duszpasterską. Ten styl seminariów duchownych upowszechnił się we wszystkich krajach niemieckojęzycznych i właściwie obowiązuje do dnia dzisiejszego. Losy braniewskiego ośrodka kształcenia księży katolickich będą odąd ściśle związane z dwiema instytucjami: państwowym instytutem intelektualnej formacji filozoficzno-teologicznej oraz z kościelnym Seminarium Duchownym, miejscem formacji ascetyczno-duszpasterskiej. Godzi się w tym miejscu nadmienić, że po likwidacji Papieskiego Alumnatu dla Północnych Misji, Seminarium braniewskie przeniosło się na jego miejsce do budynku zwanego „Kamiennym Domem” (*Steinhaus*), w rynku, obok poczty, gdzie pozostawało od końca XVIII wieku aż do wybudowania nowego obiektu w 1932 roku.

Braniewskie Liceum *Hosianum* w 1843 roku zostało zrównane w prawach z uniwersytetami krajowymi, otrzymując odąd cztery profesorskie katedry filozoficzne i pięć teologicznych⁴. Od XIX wieku większość księży warmińskich była absolwentami Liceum *Hosianum*. Ten ośrodek teologiczny posiadał po części nawet bardzo znacznych naukowców, jednakże liczba studiujących prawie nigdy nie przekraczała 40.

Do poważnych kontrowersji w braniewskim Liceum *Hosianum* doszło podczas I Soboru Watykańskiego, kiedy to większość profesorów przeciwstawiała się dogmatowi o nieomyślności papieża. Dwóch spośród nich, uporczywie odmawiających przyjęcia dogmatu, zostało przez biskupa Filipa Krementza zasuspendowanych.

W roku 1873 Seminarium Duchowne z powodu Kulturkampfu zostało przez władze pruskie zamknięte, podczas gdy wykłady w Liceum *Hosianum* były nadal prowadzone. Alumni starszych roczników w celu bliższego przygotowania do święceń kapłańskich musieli udawać się w tym okresie do Seminarium Duchownego w Eichstätt. Liczba studiujących w Braniewie na skutek restrykcji władz państwowych radykalnie się obniżyła, statystyki za ten okres notują zaledwie pięciu studentów.

Po kilkunastu latach regresu nastąpiło stopniowe wznowienie działalności Seminarium Duchownego. Najpierw władze pruskie udzieliły zezwolenia na tzw. *Mittagstisch* (czyli zorganizowanie wyżywienia dla studentów Liceum), a w 1886 roku nastąpiło formalne ponowne otwarcie Seminarium Duchownego w Braniewie. Wówczas ponownie nastąpił wzrost studiujących.

W roku 1912 Liceum *Hosianum* zostało przemianowane na Akademię Królewską, a w 1919 roku Akademię Państwową i w tej formie przetrwał ten ośrodek teologiczny aż do zimowego semestru 1944/45, czyli końca Prus Wschodnich.

³ Por. Tamże, s. 73.

⁴ Por. Tamże, s. 72.

Wówczas, jak pisze niemiecki historyk, Braniewska Akademia Państwowa wraz z niemieckim biskupstwem warmińskim *poszła na dno*⁵.

II. PODSTAWY PRAWNE EDUKACJI I WYCHOWANIA ALUMNÓW

Zgodnie z artykułem 6 Konkordatu zawartego pomiędzy Stolicą Apostolską a Państwem Pruskim z 13 sierpnia 1929 roku⁶ Warmińska Kapituła Katedralna dnia 23 lipca 1930 roku wybrała nowego Biskupa Warmińskiego w osobie Maksymiliana Kallera, dotychczasowego Administratora Apostolskiego w Wolnej Pralaturze Piłskiej. Ojciec Święty Pius XI zatwierdził ten wybór 2 września 1930 roku i w listopadzie tegoż roku po uprzedniej konsekracji w Pile, biskup Maksymilian Kaller rozpoczął posługę pasterską w Kościele Warmińskim⁷.

Jedną z pierwszych trosk nowego biskupa stała się sprawa budowy nowego Seminarium Duchownego w Braniewie. W sprawozdaniu o stanie diecezji warmińskiej napisanym przez Kallera we wrześniu 1933 roku, w związku z jego pierwszą wizytą *ad limina apostolorum* na ten temat czytamy: *Ponieważ stare budynki Seminarium zostały wybudowane w szesnastym wieku i, jak zostało powiedziane już w sprawozdaniu z 1923 roku, nie odpowiadają wymogom sanitarnym, z inicjatywy biskupa w roku 1931 i 1932 zostało wybudowane w mieście Braniewie nowe przestronne seminarium, które kosztowało około 600.000 marek, według bieżącego kursu. Ponieważ państwo dało sumę 200.000 RM, całe duchowieństwo szczerze ofiarowało 130.000 RM i ze środków diecezjalnych można było wydać 220.000 RM, diecezja została zmuszona, jak to już wyżej powiedziano, do zaciągnięcia długu w wysokości jedynie 50.000 RM, który już obecnie jest pomniejszony o jedną trzecią. Dnia 23 sierpnia 1932 roku najjaśniejszy i czcigodny Cesare Orsenigo, Arcybiskup Ptolemais, nuncjusz apostolski z Berlina był łaskaw poświęcić nowe Seminarium*⁸.

Od początku XX wieku liczba alumnów w Seminarium braniewskim oscylowała między 40–70. Warunki lokalowe w tzw. „Kamiennym Domu” zupełnie odpowiadały tej liczbie kleryków. Gdy Akademia Państwowa w Braniewie otrzymała status uniwersytecki, obok alumnów warmińskich rozpoczęli w niej studia filozoficzno-teologiczne również klerycy z nowo utworzonej diecezji gdańskiej.

W 1932 roku do kleryków z Warmii i Gdańska dołączyli alumni z Wolnej Pralatury piłskiej, którzy do tej pory studiowali w ośrodku filozoficzno-teologicz-

⁵ Zob. G. Reifferscheid, *Das Bistum Ermland und das Dritte Reich*, Köln-Wien 1975, s. 34–78; zob. też: F. Dittlich, *Der Plan der Errichtung einer katholisch-theologischen Fakultät an der Universität Königsberg*, *ZGAE* 18(1912), s. 395–488.

⁶ Por. G. Fittkau, *Kaller Maximilian (1880–1947)*, w: *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945, Ein biographisches Lexikon* Herausgegeben von Erwin Gatz, Berlin 1983, s. 357–361.

⁷ Por. Tamże, s. 358.

⁸ *Relatio status diocesis Warmiensis (Ermland) mense Septembris 1933 conscripta*, w: *Sacra Congregatio Consistorialis, Locus: Warmia (Prussia), Res: Relazione Diocesana e Visita ad limina*, Num. Prot. 843/33, Archivio Secreto Vaticano, Città del Vaticano, s. 1–28.

nym u Jezuitów w St. Georgen, niedaleko Frankfurtu nad Menem. Wszyscy klerycy zamieszkali oczywiście w Kamiennym Domu. Celem zgromadzenia alumnów z trzech diecezji w jednym ośrodku formacyjnym w Braniewie było, jak się wydaje, ujednolicenie duszpasterskiej formacji przyszłego kleru katolickiego w północno-wschodniej części Niemiec, co miało duże znaczenie z uwagi na kontekst społeczny i narodowościowy tych trzech diecezji. W ten sposób w roku 1932 stan alumnów w Seminarium braniewskim podwyższyl się do 107, mianowicie: 67 Warmiaków, 17 Gdańszczan i 23 z Pralatury pilskiej⁹. W sposób oczywisty liczba kleryków przerastała możliwości Kamiennego Domu.

Rok później w sprawozdaniu *ad limina* biskup Kaller napisał: *W diecezjalnym wyższym seminarium 74 alumnów warmińskich, ponadto 14 z diecezji gdańskiej i 32 z Pralatury Pilskiej, razem 120*¹⁰. Zatem po przeniesieniu się do nowego budynku seminaryjnego liczba kleryków systematycznie wzrastała i tendencja ta utrzymywała się aż do głębokiego kryzysu ideowego, który ujawnił się w połowie lat trzydziestych, gdy większość profesorów Akademii Braniewskiej stało się członkami partii hitlerowskiej NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei)¹¹, co nie pozostawało bez wpływu na studentów, którymi byli przecież kandydaci do kapłaństwa.

Podstawą formacji kapłańskiej w okresie rządów biskupa Maksymiliana Kallera były odnośne kanony prawa kanonicznego (can. 1364–1366 C.I.C.), zalecenia Konstytucji Apostolskiej *Deus scientiarum Dominus* z 24 maja 1931 roku oraz zarządzenia Kongregacji o Studiach w Seminarjach i na Uniwersytetach z 12 czerwca 1931 roku¹².

Stosownie do wspomnianych norm ogólnych biskup Kaller na Synodzie diecezjalnym w 1932 roku zatwierdził szczególne postanowienia dotyczące kształcenia alumnów warmińskich w Akademii Państwowej w Braniewie, będące odłąd nowym obowiązującym porządkiem studiów¹³. Dwa lata później, z dniem 1 lipca 1934 roku ustanowił i wprowadził w życie Statuty dla Warmińskiego Seminarium Duchownego pod wezwaniem Świętego Ducha w Braniewie¹⁴.

⁹ Por. E. Gatz, *Priesterausbildungsstätten*, jw., s. 71.

¹⁰ *Relatio ad limina* (1933), jw., s. 2.

¹¹ H. Heiber, *Universität unterm Hakenkreuz*, Teil II, Band 2, München 1994, s. 95. Opisując kapitulację wyższych uczelni niemieckich wobec systemu hitlerowskiego, autor stawia tezę, iż w tej niechlubnej konkurencji na pierwsze miejsce wysunęła się właśnie Braniewska Akademia Państwowa uchodząca z tego powodu w pewnych kręgach za wyższą szkołę partyjną: „...An erster Stelle, im Rang einer Universität, die Braunsberger Staatliche Akademie, von der ein Lexikon berichtet, 1933 seien hier mit nur einer Ausnahme alle Dozenten der NSDAP beigetreten und sie habe nun als Hochschule der Partei gegolten...” — Tamże, s. 95.

¹² Por. *Wissenschaftliche und assetische Vorbildung und Fortbildung des Klerus*, w: *Diözesansynode des Bistums Ermland 11–13 Oktober 1932*, Braunsberg 1933, s. 15.

¹³ Tamże.

¹⁴ *Statuten des Bischöflich-Ermländischen Priesterseminars zu Braunsberg*, Braunsberg 1934, s. 1–16.

III. STUDIA W BRANIEWSKIEJ AKADEMII PAŃSTWOWEJ

Akademia Państwowa w Braniewie była wyższą uczelnią filozoficzno-teologiczną w pełni utrzymywaną ze środków państwowych, respektującą prawa biskupa diecezjalnego co do sposobu formacji kapłańskiej studiujących w niej alumnów. Posiadała równocześnie daleko posuniętą niezależność od biskupa; w swoim statusie autonomicznym była równa z innymi uniwersytetami niemieckimi. Władze uczelni stanowił Rektor i Senat pochodzący z demokratycznego wyboru. Państwowym kuratorem Akademii był każdorazowy Nadprezydent Prowincji Pruskiej z Królewca. Profesorowie i docenci byli powoływani zarówno spośród duchownych, jak i świeckich, otrzymując odpowiednio wysokie państwowe wynagrodzenie.

Relacje między biskupem diecezjalnym a Akademią nie wynikały ze zmieniających się nastrojów stron, lecz oparte były o państwowo-kościelne uzgodnienia czyli obowiązujące prawodawstwo, w tym wypadku Konkordat Pruski (1929) i Statuty Akademii. Artykuł 12 Konkordatu Pruskiego stanowił:

Dla naukowego kształcenia duchownych pozostają nadal: katolickie wydziały teologiczne przy uniwersytetach we Wrocławiu, Bonn i Münster oraz przy Akademii w Braniewie. Ich stosunek do władz kościelnych jest odpowiednio uregulowany, zgodnie z wcześniej ustalonymi i zachowującymi swą moc statutami katolickich wydziałów teologicznych w Bonn i we Wrocławiu¹⁵.

Szczegółowe uprawnienia biskupa wobec Akademii wynikały z Protokołu Końcowego Konkordatu Pruskiego: *Zanim ktoś będzie zatrudniony i dopuszczony do sprawowania urzędu nauczycielskiego na katolickim wydziale teologicznym, konsultowany być musi właściwy biskup, czy ma jakieś uzasadnione zastrzeżenia co do głoszonej nauki i sposobu życia proponowanego kandydata. Zatrudnienie lub dopuszczenie do kandydatury zakwestionowanej osoby wówczas nie nastąpi. Oferta na objęcie obojga katedry, rozpisana przez ministra do spraw nauki, sztuki i kształcenia publicznego odbędzie się w sposób poufny z zastrzeżeniem uprzedniego wysłuchania opinii biskupa diecezjalnego. Równocześnie zawiadamia się biskupa i zwraca się do niego z prośbą, aby zechciał wypowiedzieć się w tej kwestii w odpowiednio wystarczającym terminie. W odpowiedzi wymienić należy aktualnie istniejące zastrzeżenia co do głoszonej nauki i sposobu życia zaproponowanego kandydata; jak dalece biskup posunąć się może w swej opinii, pozostawia się jego uznaniu, zgodnemu z ustalonym dla niego obowiązkiem. Nominacja ogłoszona zostanie dopiero wówczas, gdy biskup oznajmi ministrowi, że z jego strony nie ma żadnych zastrzeżeń co do głoszonej nauki i sposobu życia prezentowanego nauczyciela akademickiego. W razie gdyby wykładowca akademicki na jednym z katolickich wydziałów teologicznych w swej działalności naukowej lub też w swych pismach obraził naukę katolicką lub dopuścił się uchybienia wobec wymogów kapłańskiego sposobu życia, wówczas biskup uprawniony jest do zgłoszenia tego faktu ministrowi do spraw nauki, sztuki i oświaty publicznej. W takim przypadku*

¹⁵ Por. H. Flatten, Das bischöfliche Nihil Obstat für Privatdozenten der Theologie nach deutschem Konkordatsrecht, w: Im Dienste des Rechtes in Kirche und Staat, Festschrift zum 70. Geburtstag von Univ.-Professor Franz Arnold, Wien 1963, s. 197–218.

minister zarządzi odwołanie dotyczącej osoby bez uszczerbku dla jej praw, wynikających z uprawnień przysługujących urzędnikom państwowym, a przede wszystkim postara się o znalezienie odpowiedniego zastępcy dla potrzeb wykładania tego przedmiotu naukowego¹⁶.

Biskup Kaller, w odróżnieniu od swego poprzednika Augustyna Bludaua (1909–1930) nie był naukowcem, lecz raczej wybitnym duszpasterzem. Wobec Akademii Braniewskiej przejawiał wielki respekt, a do profesorów w niej zatrudnionych był przyjaźnie nastawiony. Zgodnie ze Statutami Akademii po uprzednim zaproszeniu przez Rektora i Senat uczestniczył w najważniejszych uroczystościach Uczelni, jak: rozpoczęcie roku akademickiego, promocje, habilitacje, wykłady okolicznościowe i inauguracyjne itp. Biskupowi przedkładano do wiadomości wykazy wykładów i ćwiczeń; w odniesieniu do przedmiotów teologicznych ewentualne uwagi i wskazówki biskupa miały moc wiążącą. Profesorowie obydwu wydziałów przed rozpoczęciem wykładów na ręce biskupa składali wyznanie wiary¹⁷.

Strukturę naukowo-dydaktyczną braniewskiego ośrodka od czasów Maksymiliana Kallera wyznaczało 2-letnie studium filozofii i 4-letnie studium teologii, oparte o wytyczne Konstytucji Apostolskiej *Deus scientiarum Dominis* z 1931 roku. Zdecydowano o tym na Synodzie diecezjalnym w 1932 roku: *Studium filozoficzno-teologiczne, które dotąd w Braniewie trwało 10 semestrów, zostanie począwszy od Wielkanocy 1933 roku przedłużone o 2 semestry, także studium filozoficzne trwać będzie cztery semestry (zamiast dotychczasowych trzech), a studium teologiczne łącznie z formacją pastoralną 8 semestrów (zamiast dotychczasowych siedmiu)*¹⁸.

Do Seminarium Duchownego przyjmowani byli kandydaci po ukończeniu niemieckiego gimnazjum humanistycznego z dobrą znajomością języka greckiego i łacińskiego. Jeżeli kandydat ukończył inną szkołę średnią, w której język grecki i łaciński nauczany był w stopniu niewystarczającym, musiał zdać egzamin dodatkowy. Kandydaci bez znajomości języka łacińskiego mieli przedłużone studia co najmniej o 2 semestry; dopiero po zdaniu egzaminu z łaciny mogli rozpocząć dwuletnie studium z filozofii. Od początkujących studentów wymagano także znajomości języka greckiego i hebrajskiego. Kto tej znajomości nie wyniósł z gimnazjum, musiał nauczyć się tych języków w trakcie trwania dwóch pierwszych semestrów i zdać z nich egzamin, o ile chciał uniknąć przedłużenia swoich studiów o cały rok¹⁹.

Praktyczne względy duszpasterskie diecezji warmińskiej na kandydatów do kapłaństwa nakładały także obowiązki nauki języka polskiego. Klerycy pochodzący z parafii, gdzie regularnie wygłaszane były kazania w języku polskim musieli obowiązkowo uczęszczać na lektorat języka polskiego i zdać z niego egzamin. Do nich dołączali się jeszcze ci, którzy do tego zostali przeznaczeni przez biskupa albo

¹⁶ Por. Tamże, s. 200.

¹⁷ Relacja ustna księdza prof. dra Gerharda Fittkaua, w latach 1933–1937 alumna Seminarium Duchownego w Braniewie.

¹⁸ Wissenschaftliche und ästhetische Vorbildung, jw., s. 16.

¹⁹ Tamże.

zgłosili się dobrowolnie. Nauczanie języka polskiego odbywało się na koszt państwa od piątego do ósmego semestru po dwie godziny tygodniowo, a na koszt diecezji od 3 do 12 semestru po jednej godzinie tygodniowo²⁰.

W odniesieniu do studentów, którzy przenieśli się do Braniewa z innej wyższej uczelni obowiązywało następujące postępowanie:

— jeśli gdzie indziej studiował filozofię przez trzy lub cztery semestry zaliczano mu jeden względnie dwa semestry,

— jeżeli studiował także inne przedmioty przez cztery lub więcej semestrów, to zaliczyć mu można było najwyżej dwa semestry.

Chociaż podstawą formacji filozoficznej był zalecany przez Kodeks i Konstytucję Apostolską system tomistyczny, to jednak uwzględniano również aktualne prądy filozoficzne, by przyszli kapłani mieli pełne ich zrozumienie, mogli je prawidłowo ocenić, potrafili na współczesne problemy filozoficzne dyskutować i kompetentnie się do nich ustosunkować. Synod diecezjalny w 1932 roku apelował do profesorów i docentów, by *nie ograniczali się do jałowego wykładu swoich dyscyplin w duchu św. Tomasza, lecz szeroko otwierali studentom horyzonty wiedzy ucząc ich samodzielnego wnikania w dziedzinę nauki*²¹. Poza katedrą filozofii i pedagogiki na wydziale filozoficznym Braniewskiej Akademii istniała jeszcze katedra nauk klasycznych, historii i biologii. W celu gruntownego i uniwersalnego wykształcenia przyszłych księży obowiązkowy charakter miały także wykłady z historii, literatury, filologii klasycznej oraz biologii. Ilustracją uniwersalnego kształcenia alumnów w Braniewie mogą być przykładowo tematy wykładów monograficznych prowadzonych przez profesora biologii Hansa André²²:

- *Budowa i funkcje centralnego systemu nerwowego*
- *Systematyczne wprowadzenie w regionalny świat roślin*
- *Ćwiczenia w rozpoznawaniu i nazywaniu roślin i ptaków*
- *Ćwiczenia mikroskopijne*
- *Ćwiczenia rozpoznawania miejscowych ziół leczniczych*
- *Wycieczki botaniczne w okolicach Braniewa.*

Po ukończeniu czwartego semestru alumni byli zobowiązani złożyć końcowy egzamin filozoficzny zwany *Philosophicum* oraz pisemny i ustny egzamin z Wprowadzenia do Pisma Świętego.

Studia teologiczne rozpoczynały się w Braniewie na piątym semestrze. Przedmioty teologiczne podzielone były na: *disciplinae principes, auxiliares i speciales* (czyli dyscypliny zasadnicze, pomocnicze i specjalne). Do dyscyplin zasadniczych zaliczano: teologię dogmatyczną, moralną, fundamentalną, wstęp i egzegezę Pisma Świętego, historię Kościoła, patrologię, archeologię chrześcijańską i prawo kanoniczne.

Jako dyscypliny pomocnicze traktowano: język hebrajski, język grecki, liturgikę, teologię ascetyczną i teologię orientálną.

²⁰ Tamże, s. 16–17.

²¹ Tamże, s. 17.

²² G. Reifferscheid, jw., s. 46–47; zob. też: Verzeichnis der Vorlesungen an der Staatl. Akademie zu Braunsberg 1929/30–1944/45, Königsberg 1929–1945.

W skład dyscyplin specjalnych wchodziły: historia Starego i Nowego Testamentu, teologia biblijna, mariologia, teologia pastoralna, katechetyka, pedagogika, sztuka sakralna i wszystkie pozostałe.

Pierwszeństwo w nauczaniu na wydziale teologicznym zajmowała święta teologia czyli dogmatyka i teologia moralna. Tym przedmiotom, w związku z wydłużeniem studiów, przydzielono większą ilość godzin, mianowicie od 5 do 15 semestru po 4 godziny tygodniowo.

Z dyscyplin zasadniczych prawo kanoniczne nie było dotychczas na Akademii wystarczająco reprezentowane. Profesor historii Kościoła wykładał ten przedmiot jako uboczny. Za rządów biskupa Kallera wydział teologiczny uzyskał dodatkową katedrę prawa kościelnego.

W ramach teologii moralnej Synod (1932) polecił większą uwagę poświęcić etyce socjalnej²³, szczególnie nauce o gospodarce i etyce politycznej. Podstawą społecznej formacji alumnów miały być odtąd papieskie encykliki *Rerum novarum* oraz *Quadragesimo anno*, z których systematyczne wykłady, dwa razy w miesiącu, dla wszystkich alumnów przeprowadzał w Seminarium osobiście biskup M. Kaller²⁴.

Konstytucja Apostolska na wydziały filozoficzne i teologiczne nakładała obowiązek przeprowadzania ze studentami ćwiczeń i dysput scholastycznych. Temu wymaganiu Akademia Braniewska na obydwu wydziałach czyniła zadość poprzez seminaria i kolokwia. Seminaria prowadzili profesorowie z dogmatyki moralnej, egzegezy Starego i Nowego Testamentu i historii Kościoła po 2 godziny tygodniowo. Studenci byli zobowiązani do udziału przynajmniej w jednym seminarium przez wszystkie semestry teologiczne.

Wykłady oraz egzaminy z głównych dyscyplin filozoficznych i teologicznych zgodnie z rzymskimi kryteriami odbywały się w języku łacińskim.

Główne egzaminy studenci składali po ukończeniu czwartego, dziesiątego i dwunastego semestru, czyli po ukończeniu filozofii, teologii i kursu pastoralnego, który odbywał się nie w Akademii, lecz w Seminarium, ponadto alumni składali egzaminy cząstkowe zwane *semeustralia*. Na zakończenie każdego semestru student musiał złożyć ten częściowy egzamin z dwóch przedmiotów do wyboru. Zamiast egzaminu ustnego można było oddać profesorowi pisemną pracę seminaryjną. Końcowy egzamin teologiczny składał się z dwóch części: egzegeza Starego i Nowego Testamentu, jak również teologia fundamentalna oraz historia Kościoła podlegały końcowemu egzaminowi po ukończeniu ósmego semestru. Główny egzamin z teologii dogmatycznej, moralnej i prawa kanonicznego był zdawany jako tzw. egzamin *pro introitu* po ukończeniu dziesiątego semestru. Na ten egzamin składały się pisemne prace klauzurowe oraz ustny egzamin przed biskupią komisją egzaminacyjną, złożoną z profesorów Akademii oraz przedstawicieli Kapituły Katedralnej we Fromborku. Po pomyślnym wyniku tego egzaminu student był formalnie przyjmowany do Seminarium Duchownego, otrzymywał sutannę, odtąd zwany był klerykiem i rozpoczynał roczne pastoralne przygotowanie do święceń kapłańskich²⁵.

²³ Por. Diözesansynode des Bistums Ermland, jw., s. 17.

²⁴ Tamże, s. 18.

²⁵ Por. Beschlüsse und Anregungen der Diözesansynode, w: Diözesansynode des Bistums Ermland (1932), Braunsberg 1933, s. 15–21.

Charakterystycznym przywilejem kleryków w krajach niemieckojęzycznych była możliwość studiowania przez dwa semestry poza macierzystą uczelnią i poza własnym Seminarium Duchownym, co zresztą praktykuje się także obecnie. Dawano w ten sposób alumnom możliwość poznania innych ośrodków naukowych, a ich powołanie kapłańskie poddawano próbie stałości w warunkach życia i studiowania z dala od Seminarium Duchownego. Klerycy bowiem w trakcie trwania tzw. *Freisemester* zamieszkiwali na stancji, którą podobnie jak wyżywienie musieli sami opłacać, a na wykłady chodzili na wybrany przez siebie fakultet. Oto jak ów okres studiów wspomina ks. Gerhard Fittkau, absolwent Akademii Braniewskiej z 1937 roku: *Nasza formacja kapłańska trwała 12 semestrów, w międzyczasie mieliśmy tzw. dwa wolne semestry. Dzisiaj studenci robią w tym czasie, co tylko zechcą. Wówczas było inaczej. U nas utarło się wśród duchownych przekonanie, że kto nie odbywał podróży i nie studiował na innych uczelniach, ten nie ma wielkiego znaczenia. My, klerycy warmińscy, w owym czasie dużo podróżowaliśmy i wybieraliśmy sobie na ogół najbardziej odległe uniwersytety, jak najdalej od Braniewa, a więc: Freiburg, Monachium, Innsbruck, Münster. Nie wynikało to bynajmniej z kompleksu, iż nasza macierzysta uczelnia odbiega poziomem naukowym od innych wydziałów teologicznych. Przeciwnie, wręcz przeciwnie. Był natomiast wówczas trend żeby poznawać inny świat, możliwie daleko od Braniewa. Ja na przykład przez ten okres studiowałem w Innsbrucku. Naturalnie nie wszyscy klerycy studiowali na Zachodzie, lecz tylko ci, którzy mieli bogatych rodziców, na przykład synowie bogatych chłopów mogli sobie na to pozwolić. Synów średnio zamożnych rodziców nie było na to stać, chyba że sobie nieco grosza zapracowali podczas ferii semestralnych. Dawniej za wszystko trzeba było słono płacić. Nie tak jak dzisiaj. Obecnie młodzież akademicka wszystko otrzymuje za darmo*²⁶.

Kryteria wolnych semestrów na Akademii Braniewskiej były ściśle określone z niemiecką starannością i dokładnością. Urlopowano alumnów na inne wyższe uczelnie od 2 do 3 i od 5 do 7 semestru włącznie, jednakże nie dłużej aniżeli na dwa semestry. Dla dłuższego urlopu, odpowiednio motywowanego, konieczna była zgoda biskupa diecezjalnego. Klerycy warmińscy studiujący poza Braniewem zobowiązani byli przestrzegać następujących zasad:

1. Na początku każdego semestru musieli przedstawić się duszpasterzowi akademickiemu, przedłożyć mu pisemne zezwolenie Regensa na studia zewnętrzne, w trakcie semestru utrzymywać z nim żywy kontakt, a przed wakacjami złożyć mu wizytę pożegnalną.

2. Duszpasterz akademicki miał prawo polecić alumnowi, by zmienił stancję, jeżeli w jego mniemaniu stancja była nieodpowiednia.

3. Klerycy zobowiązani byli w nowej sytuacji życiowej sumiennie przestrzegać ćwiczeń duchowych, a mianowicie: codzienny udział we Mszy św., lektura duchowna, rozmyślanie i sumienna ocena swego postępowania. Wymagano także cotygodniowej spowiedzi oraz udziału w Mszach akademickich. Wobec duszpas-

²⁶ Relacja ustna księdza prof. dra Gerharda Fittkaua, w latach 1933–1937 alumna Seminarium Duchownego w Braniewie.

terza akademickiego mieli odznaczać się stałą gotowością w wypełnianiu jego zaleceń i pomagać mu w duszpasterskiej pracy wśród studentów. Rekolekcje odbywali według wskazań własnego Regensa seminaryjnego.

4. Uczęszczanie na wykłady i zaliczanie przedmiotów u profesorów wyznających inny światopogląd, dozwolone było alumnom jedynie wówczas, jeżeli uprzednio uzyskali wyraźne przyzwolenie kierownictwa macierzystego Seminarium.

5. Uczestnicząc w rozrywkach i zabawach świeckich mieli zawsze pamiętać o ograniczeniach, które stawia przed nimi przyszły stan duchowny i unikać tego wszystkiego, co jest zagrożeniem ich własnej duszy, bądź co mogłoby zgorszyć studentów świeckich. Klerycy studiujący zewnątrz mogli przystępować tylko do katolickich organizacji studenckich.

6. W ciągu każdego semestru na studiach poza Seminarium alumni byli zobowiązani nie tylko do przykładowego uczęszczania na wykłady, lecz musieli także zdawać egzamin częściowy, tzw. *semestralski* i jego wynikiem legitymować się po powrocie do Braniewa. Po powrocie do Seminarium musieli przedstawić Regensowi świadectwo wystawione przez duszpasterza akademickiego²⁷.

Synod diecezjalny (1932) postulował, by *całokształt studiów w Akademii brał wzgląd na fakt, iż słuchacze to wyłącznie alumni przygotowujący się do stanu kapłańskiego*²⁸, ale równocześnie ze zrozumieniem konstatował, że *wydziały filozoficzny i teologiczny nie sprostająby swemu naukowemu zadaniu, gdyby chciały ustalać tok studiów wyłącznie na potrzeby praktycznego duszpasterstwa*²⁹. W odróżnieniu od obecnej praktyki, gdy na wydziałach teologicznych dominują studenci świeccy, w owym czasie, w Akademii Braniewskiej studiowali wyłącznie przyszli duchowni. O wyjątku od tej reguły wspomina wyżej wspomniany ksiądz Fittkau: *Raz tylko zrobiono wielki wyjątek. Na wydziale filozoficznym studiowały dwie panie. Poza nimi nigdy nie było u nas na studiach ludzi świeckich. Semestry filozoficzne zostały im zaliczone, gdy ubiegały się o dalsze studia gdzie indziej. Jedna z tych pań była później sekretarką u profesora Josefa Lortza*³⁰.

Po zaliczeniu semestrów teologicznych i po zdanym egzaminie końcowym *Introitus* alumni otrzymywali nowy status, stawali się klerykami, których obowiązywała teraz formacja pastoralna, mająca miejsce wyłącznie w Seminarium. Teologię pastoralną, homiletykę, katechetykę oraz ćwiczenia homiletyczno-katechetyczne prowadził Regens Seminarium. Subregens wykładał sakrament pokuty, liturgikę oraz prowadził ćwiczenia ceremonii kościelnych. Sztuki administracji kościelnej oraz zarządu majątkiem kościelnym uczył kleryków wikariusz generalny.

Czesne dla alumnów diecezjalnych za rok wynosiło 350 marek (była to cena trzech pełnowartościowych krów w owym czasie). Alumni z diecezji gdańskiej i z Prałatury Pilskiej płacili 450 marek rocznie³¹.

²⁷ Por. Diözesansynode des Bistums Ermland, jw., s. 19.

²⁸ Tamże, s. 20.

²⁹ Tamże, s. 20.

³⁰ Relacja ustna księdza prof. dra Gerharda Fittkaua.

³¹ Relatio ad limina (1933), jw., s. 9.

Klerycy warmińscy w XI i XII semestrze byli zwolnieni od placenia czesnego. W I i II semestrze zwolnienie z czesnego względnie uzyskanie stypendium było ustawowo wykluczone.

Nowo wyświęconym księżom udzielano 4-tygodniowego urlopu, aby mogli odпочąć przed rozpoczęciem pracy na pierwszym wikariacie.

IV. FORMACJA W BRANIEWSKIM SEMINARIUM DUCHOWNYM

Braniewskie Seminarium Duchowne pod wezwaniem Świętego Ducha wraz z wysokim poziomem kształcenia intelektualnego kandydatom do kapłaństwa zapewniało również *formację serca i charakteru, by dary natury wzbogacone były i uszlachetniane darami łaski Bożej*³². Dla spełnienia tego zadania formacyjnego biskup Maksymilian Kaller dnia 1 VII 1934 roku ogłosił Statuty Biskupiego — Warmińskiego Seminarium Duchownego w Braniewie. Przywołując na pamięć wypróbowaną zachętę pedagogiczną: *Serva ordinem et ordo te servabit!* Biskup Kaller zobowiązał alumnów do pilnego przestrzegania zasad tych Statutów: *Zachowujcie regulamin seminaryjny, a on zapewni wam samym moralną postawę i rozwój. Ćwiczenie waszego młodego charakteru poprzez pilność, karność i porządek jest dla was najlepszym przygotowaniem do szkoły ofiarności przyszłego życia kapłańskiego*³³. Statuty biskupa Kallera będące podstawą formacji seminaryjnej kandydatów do kapłaństwa w braniewskim Seminarium Duchownym obejmowały cztery sektory obowiązków:

- a) religijno-moralna formacja alumnów
- b) naukowa formacja alumnów
- c) zachowywanie się alumnów wobec przełożonych i współkolegów
- d) regulamin domu.

Dopełnieniem Statutów był szczegółowy porządek dnia, przewidziany na niedziele i święta oraz dni powszednie³⁴.

A. Religijno-moralna formacja alumnów

1. Główne zadanie Seminarium polega na przekazywaniu religijno-moralnej formacji, która uzdolni alumnów w przyszłości do miłego Bogu życia kapłańskiego i do zbawiennej działalności kapłańskiej.

2. Dążenie do czystości i świętości, umacnianiu się w wierze i każdej chrześcijańskiej cnocie, naśladowanie Chrystusa, pilne i radosne korzystanie ze środków łaski naszego świętego Kościoła, są dla każdego alumna najwyższym i najpiękniejszym obowiązkiem.

³² Por. Wprowadzenie do Statutów Biskupa Maksymiliana Kallera, w: Statuten des Bischöflich-Ermäländischen Priesterseminars zu Braunsberg, Braunsberg 1934, s. 2.

³³ Tamże, s. 2.

³⁴ Szczegółowe zasady Statutów podaje za: Statuten des Bischöflich-Ermäländischen Priesterseminars zu Braunsberg, Braunsberg 1934, s. 1–16.

3. Aby osiągnąć ten zaszczytny cel zarządza się zgodnie z Kodeksem Prawa Kościelnego (c. 125 i 1367) następujące ćwiczenia religijne:

a) Wspólna modlitwa poranna i wieczorna, a mianowicie *Laudesy* i *Kompleta* brewiarza. W niedzielę i święta należy je śpiewać. Prywatnie odmawiają alumnii w swych pokojach krótką modlitwę poranną natychmiast po wstaniu i podobną modlitwę wieczorną przed pójściem na spoczynek.

b) Codzienne rozmyślanie. Punkty rozważania podaje Ojciec Duchowny poprzedniego dnia wieczorem.

c) Codzienne uczestnictwo we Mszy św. W dni powszednie odprawiana jest cicha Msza święta, podczas której przez trzy dni alumnii śpiewają pieśni kościelne, a w pozostałe dni jest Msza recytowana, podczas której odmawiają modlitwy Mszy św. na przemian z kapłanem, bądź też modlą się indywidualnie.

We wszystkie niedziele i święta, za wyjątkiem niedziel rekolekcyjnych odprawiana jest Suma. Grupa alumnów bierze ponadto udział w Sumie z kazaniem w kościele parafialnym, zajmując miejsca w przeznaczonych dla alumnów stallach.

d) Codzienny szczegółowy rachunek sumienia przed obiadem.

e) Codzienne czytanie Pisma Świętego.

f) Codzienna wspólna adoracja Najświętszego Sakramentu.

4. Cotygodniowa spowiedź i częste przystępowanie do Komunii św. Codzienne przystępowanie do Stołu Pańskiego zaleca się gorąco alumnom także podczas ferii. Na dziękczynienie należy przeznaczyć około 15 minut. Na spowiedź alumnów w terminarium wyznacza się oprócz Ojca Duchownego jeszcze 2 spowiedników. Spowiedź u innych spowiedników (diecezjalnych lub zakonnych) dozwolona jest tylko wyjątkowo, a i w tych wypadkach należy wybierać starszych kapłanów. Regensowi i Subregensowi nie wolno spowiadać alumnów, za wyjątkiem, jeśli oni sami, z jakiś ważnych i nagłych przyczynach o to poproszą (c. 891).

h) Cotygodniowa konferencja ascetyczna pod kierownictwem Ojca Duchownego.

i) Służba przy ołtarzu. Do Mszy św. wyznacza się ministrantów w cyklu tygodniowym, podobnie wygląda służba w zakrystii.

W niedzielę i święta podczas sumy w kościele parafialnym i podczas procesji eucharystycznych klerycy biorą udział w mniejszych lub większych grupach. Klerycy mogą w kościele parafialnym wygłaszać kazania na rannej Mszy św., które wcześniej zostały przedłożone Regensowi do zatwierdzenia.

Asystę pontyfikalną w katedrze fromborskiej Seminarium zapewnia w dniach ustalonych przez Najprzewielebniejszy Ordynariat. Służbę liturgiczną należy wykonywać nienagannie i godnie, dla alumnów ma być świętym obowiązkiem i sprawą honoru.

k) Uczestniczenie wszystkich alumnów w Procesji Bożego Ciała przy kościele parafialnym w samym dniu świętym i podczas Oktawy.

l) Uroczystości piątkowe poświęcone Najświętszemu Sercu Jezusa (suma, a po niej nabożeństwo przebłagalne), szczególnie nabożeństwo do Matki Boskiej w miesiącu maju (w każdą środę i sobotę wieczorem zamiast komplety nabożeństwa majowe, według diecezjalnego zwyczaju), w październiku (nabożeństwo różańcowe), nowenna do Ducha Świętego przed zesłaniem Ducha Świętego, oktawa

modlitwy powszechnej o zjednoczenie w wierze (w styczniu), wieczysta adoracja (dwa razy w semestrze).

m) Pielęgnowanie odmawiania Różańca i Drogi Krzyżowej (indywidualnie).

n) Udział w trzydniowych rekolekcjach, każdego roku przed rozpoczęciem semestru letniego, oddzielnie dla nowo wstępujących alumnów i równocześnie dla pozostałych alumnów, trzydniowe rekolekcje odprawia się również dla kandydatów przed niższymi święceniami i przed diakonatem. Sześciodniowe rekolekcje dla kandydatów przed święceniami subdiakonatu i prezbiteratu (c. 1001).

o) Miesięczna odnowa ducha (dzień skupienia), zaleca się, by alumni odbywali dni skupienia dobrowolnie, przy czym zachowane być musi milczenie we wspólności.

p) Egzorta (konferencja) Regensa w każdą sobotę wieczorem o godz. 20³⁰ w kaplicy seminaryjnej obowiązkowa dla wszystkich alumnów.

5. Każdy alumn dążyć musi do prawdziwego, wewnętrznego życia, gdyż na tym opiera się szczęście duchowe i sukces w przyszłym duszpasterstwie. Szczególnie gorące nabożeństwo do Najświętszego Sakramentu i czuła miłość do Najświętszej Matki i Dziewicy Maryi musi być sprawą serca dla każdego kandydata do stanu duchownego.

B. Naukowa formacja alumnów

1. Obowiązkowe wykłady i ćwiczenia oraz egzaminy ustalone zostały przez Warmiński Porządek Studiów. Alumni są zobowiązani do przestrzegania planu studiów i do uczęszczania według tego planu na wykłady i do rozłożenia ich na poszczególne semestry.

2. Na początku każdego semestru każdy alumn przedstawić musi regensowi spis wykładów i ćwiczeń, które zamierza zaliczyć.

3. Nie przerywane i pilne uczęszczanie na obowiązkowe wykłady, zarówno na Państwowej Akademii, jak również w Seminarium jest niezbędnym warunkiem formacji naukowej przyszłych kapłanów.

Prefekci (spośród studentów) mają obowiązek czuwania nad regularnym uczęszczaniem na wykłady, a zaniedbujących się alumnów mają zgłaszać Regensowi.

4. Pod koniec 1 i 3 oraz 5 i 7 semestru każdy alumn złożyć musi egzamin semestralny z dwóch przez siebie wybranych przedmiotów. Kierownictwo Seminarium zadba o to, aby przedmioty egzaminów się zmieniały. Ustny egzamin może być zastąpiony pracą pisemną (pracą seminaryjną). Kto na egzaminie z obowiązkowego przedmiotu uzyskał notę niedostateczną, musi powtórzyć egzamin.

5. Naukowej i praktycznej formacji służy podręczna biblioteka w czytelni seminaryjnej. W interesie wszystkich użytkowników czytelni przestrzegać należy milczenia. Książek i czasopism nie wolno zabierać ze sobą na pokoje. Gazety wykładane w sali rekreacyjnej, po ich wykorzystaniu należy pozostawić na miejscu.

6. Alumnów zachęca się gorąco do pielęgnowania śpiewu chóralnego, jako dobrej szkoły dla śpiewu liturgicznego. Zaleca się udział w chórze kościelnym.

C. Zachowywanie się alumnów wobec przełożonych i współkolegów

1. Kierownictwo Seminarium składa się z Regensa, Subregensa i Ojca Duchownego. Przełożeni Seminarium czuwają pilnie i dbają, aby w Seminarium panował duch wiary, miłości, modlitwy i porządku, jak tego wymaga miejsce, w którym wychowuje się godnych kapłanów i nieustrudzonych pracowników w Winnicy Pańskiej. Wobec alumnów muszą oni okazywać ojcowską miłość i dobroć, lecz również z całą stanowczością nie będą tolerować żadnego nieporządku i najmniej-szych nadużyć.

2. Alumni darzyć mają swych przełożonych zaufaniem, uznając i szanując ich autorytet nie tylko zewnątrz, lecz także aktem wewnętrznym. Wobec przełożonych okazywać muszą należną cześć i posłuszeństwo. Należy unikać wszelkiego narzekania, manii krytykanctwa. Tym bardziej, że kiedyś sami będą wymagać dla swego kapłańskiego urzędu i swej działalności poszanowania autorytetu i godności kapłańskiej. Tylko ten będzie dobre dawał polecenia, który sam nauczył się posłuszeństwa.

3. Do pomocy przełożonym Regens mianuje spośród alumnów 2 prefektów, którzy zmieniają się co tydzień, pełniąc swoje obowiązki. Dla każdego piętra, gdzie znajdują się pokoje mieszkalne alumnów po jednym subprefekcie. Ich zadaniem jest przekazywanie kolegom zleceń Regensa i dopilnowanie porządku w ich regionach we wszystkich punktach. Tych, którzy się zaniedbują, bądź którzy opuszczają obowiązkowe zajęcia, prefekci mają obowiązek upominać po bratersku, a tych którzy tymi napomnieniami się nie przejmują, zgłaszać do Regensa. Każdy subprefekt zgłasza Regensowi w zakresie swego piętra ewentualne zażalenia i skargi współkolegów. Jednakże każdemu alumnowi wolno także zwracać się bezpośrednio do Regensa. Prefekci ustalają trasę wspólnych spacerów, przechadzek, a co najmniej jeden z nich musi towarzyszyć kolegom na spacerze, a także przechadzkom w starym ogrodzie seminaryjnym. Ich zadaniem jest troszczyć się o dobre zachowanie kolegów i uważać, żeby żaden alumn bez pozwolenia Rektora nie szedł innymi drogami. Ponadto Prefekci czuwają nad uczęszczaniem na wykłady, a opieszaleń zgłaszają Regensowi. Alumni zobowiązani są odnosić się z szacunkiem do prefektów i subprefektów.

4. Dla wspólnego życia alumnów w Seminarium regułą zasadniczą i gwiazdą przewodnią musi być Słowo Pana: *To jest moje przykazanie abyście się wzajemnie miłowali tak jak ja was umiłowalem. Pozostaćcie w mojej miłości.* W Seminarium Duchowym panować musi dlatego duch prawdziwej miłości i braterstwa, ogarniający wszystkich. Alumni powinni zachować ducha jedności poprzez więzy pokoju i stanować jedno serce i jeden duch. Braterska miłość nie może nigdy doznać uszczerbku, a we wzajemnym obcowaniu należy zachowywać się taktownie i mieć wzgląd na drugą osobę. Każde usiłowanie i próba siania niezgody i wprowadzania podziałów i partii, karane będzie jako wielkie uchybienie miłości.

Wstępowanie do korporacji studenckich istniejących na wyższych uczelniach i aktywna w nich działalność podczas pobytu w Seminarium jest dla alumnów wzbroniona.

5. W zewnętrznym zachowaniu alumni powinni odznaczać się skromnością, szlachetnym postępowaniem w domu i poza domem, jak tego wymaga honor stanu, do którego chcą kiedyś należeć oraz honor uczelni, w której do tego stanu się przygotowują. Ze wszystkich sił muszą się starać, aby wszystkie ich słowa i uczynki były zgodne z zasadami naszej świętej religii, a zwłaszcza w całej zewnętrznej postawie przestrzegać muszą kościelnych nakazów, dotyczących *honestas vitae i decorum clericale*.

Wstępującym do Seminarium wolno nosić swoje dotychczasowe ubranie, lecz przy zakupie nowych wybierać raczej ciemne materiały. Od rozpoczęcia studiów teologicznych alumni obowiązuje noszenie koloratki. Dla kleryków (po skończonych studiach filozoficznych i teologicznych) nakazane jest prawem kościelnym (c. 136) *habitus ecclesiasticus* (sutanna), zgodnie ze zwyczajem diecezjalnym i ustaleniami poszczególnych diecezji³⁵.

Czcigodnym siostronom należy okazywać poszanowanie, a wobec personelu świeckiego okazywać daleko idącą powściągliwość. Wstęp do kuchni i do mieszkań personelu dozwolony jest za zgodą Regensa. Unikać zbytecznego przebywania na furcie. Umeblowanie Seminarium jest własnością domu i należy je szanować.

D. Regulamin domu

1. Wszyscy alumni zobowiązani są do sumiennego przestrzegania regulaminu domu i porządku dnia. Punktualność w ich przestrzeganiu jest najlepszym przygotowaniem do starannego wypełniania obowiązków powołania kapłańskiego. O wyjątek prosić można jedynie z ważnych przyczyn. Regens odwiedza od czasu do czasu pokoje do nauki, aby przekonać się czy przestrzegany jest ustalony porządek.

2. Dla regulaminu domowego wielkie znaczenie ma milczenie. Milczenie obowiązuje:

a) podczas studium

b) od modlitwy wieczornej do następnego dnia rana tzn. do zakończenia Mszy Świętej

c) podczas udawania się do kaplicy i sali jadalnej

d) w czytelnii.

A poza tym unikać należy hałasów, głośnego tupania, trzaskania drzwiami, biegania po korytarzach itp.

3. Po wykładach lub też w dłuższych przerwach między wykładami w Akademii (tzw. okienka) alumni natychmiast wracają do Seminarium Duchownego.

4. Studium odbywają studenci w swoich pokojach, albo przy sprzyjającej pogodzie w ogrodzie seminaryjnym obok domu. W czasie przeznaczonym na studium nie wolno chodzić do innych pokoi.

5. Palenie papierosów dozwolone jest w ogrodzie, na II górnym piętrze i na poddaszu, jak również podczas rekreacji w sali rekreacyjnej.

³⁵ Studenci filozofii i teologii (od I do X semestru nazywani byli alumnami). Od rozpoczęcia formacji pastoralnej w XI i XII semestrze nazywano ich klerykami.

6. Trasę codziennego spaceru dla alumnów wyznaczają prefekci, klerycy nie muszą się kierować tymi wskazaniem. W poniedziałki, czwartki i soboty spacer jest obowiązkowy. W pozostałe dni można wybrać się w tym czasie na boisko seminaryjne lub też do starego ogrodu. Latem we wszystkie dni tygodnia wolno alumnom podczas spaceru kąpać się w miejskim kąpielisku.

Klerycy mogą się kąpać w wolnym czasie, także przed południem.

W każdą środę po południu jest wolne wyjście do miasta, w którym to czasie można poczynić konieczne zakupy.

7. W niedzielę i święta po południu alumnom wolno udać się prywatnie z wizytą do znajomych. O pozwolenie na odwiedziny w mieście z podaniem osób odwiedzanych zwrócić się należy poprzez prefektów do Regensa, najpóźniej w niedzielę przed obiadem. Wstęp do kawiarni, restauracji, teatrów, oraz na zabawy ludowe jest zabroniony. Na odwiedziny Centrum Stowarzyszeń Katolickich Regens wyrazić może swoją zgodę.

8. Odwiedzających przyjmować można tylko w rozmównicy i to w wolnym czasie.

9. Urlop na wyjazd poza Seminarium udzielony być może tylko z ważnych powodów.

10. Pozwolenie na udzielanie lekcji prywatnych wydać może Regens studiującym alumnom, wyjawszy kleryków, jeżeli te lekcje odbywają się w domu seminaryjnym i ograniczone są do 4 godzin tygodniowo.

11. Choroby alumnów prefekt względnie subprefekt zgłasza natychmiast Regensowi. W czasie semestru każdy alumn powinien być ubezpieczony w Kasie Chorych wyznaczonej przez kierownictwo Seminarium. Podczas ferii zaleca się to samo.

12. Po ostatnim wykładzie alumni rozjeżdżają się na wakacje. Przed wyjazdem, jak również po powrocie zgłaszają się do Regensa. Taką samą wizytę powitalną i pożegnalną składają u Proboszcza, gdzie przebywają podczas wakacji. Podczas wakacji alumni muszą zachowywać się zgodnie z ich powołaniem, kontynuować seminaryjne praktyki religijne, dawać dobry przykład, unikać wszystkiego, co mogłoby narazić ich powołanie kapłańskie, a dla ludzi mogło też być zgorszeniem.

Przy wstąpieniu do Seminarium każdy alumn otrzymywał jeden egzemplarz wyżej wymienionych Statutów i przyrzekał Regensowi przez podanie ręki, że będzie sumiennie przestrzegał tych zasad. Na początku każdego roku akademickiego Statuty były alumnom odczytywane i szerzej wyjaśniane.

Porządek dnia w niedzielę i święta

6 ³⁰	Wstawanie, prywatna modlitwa poranna
7 ⁰⁰	Rozmyślenia w kaplicy
7 ²⁵	Suma, śniadanie (15 minut), czas na rekreację
9 ¹⁵	Studium. Wyjście jednej grupy do kościoła parafialnego na Sumę z kazaniem
11 ⁴⁵	Rachunek sumienia szczegółowy i czytanie Pisma Świętego w kaplicy
12 ⁰⁰	Obiad
12 ³⁰	Wyjście na spacer
14 ⁰⁰	Kawa — podwieczorek
14 ¹⁵	Wyjście na spacer
17 ⁰⁰	(w semestrze letnim 18 ⁰⁰) — Studium
19 ⁰⁰	Kolacja, Adoracja i czas wolny
20 ³⁰	Uroczysta kompletna. Punkty rozmyślenia
21 ¹⁵	(najpóźniej 22 ⁰⁰) Prywatna modlitwa wieczorna i spoczynek nocny

Dni powszednie

5 ⁴⁵	Wstawanie, prywatna modlitwa poranna
6 ⁴⁵	Laudesy i rozmyślenia w kaplicy
6 ⁵⁰	Msza Święta, śniadanie (15 minut), czas wolny
8 ⁰⁰ –13 ¹⁵	Wykłady — Szczegółowy rachunek sumienia i czytanie Pisma Świętego w kaplicy
13 ³⁰	Obiad i czas wolny
14 ⁴⁵	Wyjście na spacer (środa 14 ⁰⁰ –15 ⁴⁵) — wolne wyjście
15 ⁴⁵	Kawa — podwieczorek
16 ⁰⁰ –19 ¹⁵	Wykłady albo studium
19 ¹⁵	Kolacja, Adoracja, czas wolny
20 ³⁰	Wolne zajęcia
20 ⁴⁵	Kompleta i punkty rozmyślenia
21 ¹⁵	(najpóźniej 22 ⁰⁰) prywatna modlitwa wieczorna i spoczynek nocny.

V. PODSUMOWANIE

Sobór Trydencki nałożył na wszystkich kapłanów obowiązek inkardynacji do konkretnej diecezji. Ta decyzja Soboru przyczyniła się do zlikwidowania zjawiska *clerici vagantes* (waleśających się po świecie duchownych). Odtąd duchowieństwo diecezjalne związane jest z diecezją i biskupem. Dlatego można powiedzieć, że od Soboru Trydenckiego rozpoczął się rozwój duchowieństwa diecezjalnego.

Inną decyzją Soboru Trydenckiego było nałożenie na biskupów diecezjalnych troski o rozwój powołań kapłańskich. Często nadinterpretowany dekret Soboru Trydenckiego o seminariach nie przewidywał kształcenia kandydatów do stanu duchownego wyłącznie w seminariach duchownych, lecz zobowiązywał biskupów jedynie do tego, aby zajmowali się w ogóle rozwojem i kształceniem narybku kapłańskiego.

Bieg historii sprawił, że w krajach niemieckojęzycznych nie biskupi diecezjalni, lecz Jezuici z szeroko rozgałęzioną siecią swoich kolegiów i uniwersytetów zajmowali się kształceniem kleru diecezjalnego według wskazań Soboru Trydenckiego, podczas gdy biskupi, o ile w ogóle tą kwestią się zajmowali, mogli się przebić w tym zakresie tylko z największym trudem. Dopiero odsunięcie zakonów w dobie Oświecenia, a przede wszystkim kasata Towarzystwa Jezusowego w 1773 roku przyczyniła się do istotnej zmiany w tej dziedzinie. Odtąd biskupi przejęli we własne ręce odpowiedzialność za kształcenie swoich kapłanów. Nie oznaczało to bynajmniej rozwoju seminariów duchownych w tej postaci, z jaką dzisiaj mamy do czynienia w Polsce, czy w innych krajach Europy Wschodniej. Wzorcowym modelem dla diecezji niemieckojęzycznych, w tym także dla ówczesnej diecezji warmińskiej, stała się w tym względzie regulacja przeprowadzona w diecezji Münster przez tamtejszego wikariusza generalnego oraz ministra oświaty Franza von Fürstenberga z 1773 roku³⁶. Na podstawie tego porozumienia naukową erudycję kandydatów do kapłaństwa zlecono nowo powstałemu uniwersytetowi krajowemu w Münster, a więc instytucji państwowej, natomiast już samo przygotowanie do święceń i do praktyki duszpasterskiej biskupiemu seminarium diecezjalnemu. Równoległe do kościelnych interesów odpowiedniego kształcenia księży również państwo było tym problemem żywotnie zainteresowane. Kościół przecież wyręczał częściowo państwo w dziedzinie kształcenia i wychowania dzieci i młodzieży, a także w różnych sektorach pracy socjalnej. Władze państwowe zatem, z racji na duże społeczne znaczenie kleru diecezjalnego, podobnie jak biskup diecezjalny, były zainteresowane współdziałaniem przy kształceniu kandydatów do kapłaństwa. Po długich negocjacjach i rozmaitych próbach, kształcenie księży w obszarze języka niemieckiego uregulowano ostatecznie w ten sposób, że edukacja filozoficzno-teologiczna odbywać się będzie na wydziałach teologicznych uniwersytetów państwowych albo innych państwowych wyższych uczelni, a tylko w wyjątkowych przypadkach w biskupich wyższych seminariach duchownych. Ogólnie biorąc poziom wykształcenia księży podniósł się radykalnie w stosunku do tego co było w XVIII wieku, bądź w stosunku do tych regionów Kościoła Powszechnego, gdzie pozostano przy dotychczasowej, seminaryjnej metodzie kształcenia duchownych. Kler diecezjalny, a wraz z nim Kościół, zyskał na tych reformach kształcenia akademickiego będących owocem porozumienia i współpracy państwa i Kościoła³⁷.

Status Braniewskiej Akademii Państwowej jako miejsca kształcenia warmińskiego kleru diecezjalnego ukształtował się według tych samych kryteriów jak

³⁶ Por. H. Mussinghoff, *Theologische Fakultäten im Spannungsfeld von Staat und Kirche*, Mainz 1979, s. 40–46 oraz s. 97–109.

³⁷ Por. E. Gatz, *Priester- und Seminarbildung in Ostpreußen*, s. 241–279.

wszystkich pozostałych ośrodków teologicznych w obszarze języka niemieckiego. W utrzymywaniu Akademii państwo było o tyle zainteresowane, o ile istniały dawne zobowiązania. Powody sięgają daleko wstecz, czasów króla pruskiego Fryderyka II, który dokonał kasacji „dotacji” *Hosianum*. Jezuita był pod tym względem realistyczny i przewidujący. Powołując do życia w Braniewie swoje Kolegium, uczynił to pod tym warunkiem, że każda uczelniana katedra (*Lehrstuhl*) na swoje potrzeby i na trwałe utrzymanie dostanie majątek ziemski (jak na przykład Krosno). Po pierwszym rozbiorze Polski, gdy Warmia przypadła Państwu Pruskiemu, podczas sekularyzacji majątków ziemskich, „dotacje” *Hosianum* zostały zagarnięte przez państwo. Biskup warmiński Józef von Hohenzollern po żmudnych pertraktacjach z władzami pruskimi uzyskał pewnego rodzaju odszkodowanie za zabrane majątki *Hosianum*; mianowicie Państwo Pruskie zobowiązało się do finansowania pewnej liczby katedr (*Lehrstühle*) w braniewskim ośrodku teologicznym. To zobowiązanie wobec Kościoła władze państwowe respektowały aż do 1945 roku³⁸.

Z przyjściem biskupa Maksymiliana Kallera na Warmię datuje się wyraźne zwiększenie liczby kandydatów do studiów teologicznych. Do tego wzrostu przyczynił się katolicki ruch młodzieżowy, który mimo rozpoczętej już dyskryminacji narodowych socjalistów, szczególnie w północnych Niemczech zyskiwał wielu zwolenników³⁹. W 1932 roku studiowało na Akademii 107 alumnów, rok później 120. W 1935 roku wskutek sygnalizowanego wyżej kryzysu w gronie profesorów i nie mającego precedensu zaangażowania się ich w narodowy socjalizm liczba studentów spadła do 88. Później znowu wzrosła i do wybuchu II wojny światowej utrzymywała się mniej więcej na jednakowym poziomie ok. 100 alumnów.

Druga wojna światowa spowodowała katastrofalny spadek studentów w braniewskiej Akademii. Alumni wydziału filozoficznego i teologicznego, o ile nie otrzymali jeszcze święceń subdiakonatu, zostali potraktowani jak normalni rekruci i zmobilizowano ich na wojnę do służby wojskowej z bronią w ręku. Budynek nowego Seminarium Duchownego został zajęty dla potrzeb wojskowych. Garstka starszych alumnów (diakonów i subdiakonów) oraz nieliczni, których stan zdrowia uchronił przed mobilizacją wojenną dalej kontynuowała swoje studia w Akademii Państwowej, która funkcjonowała do zimowego semestru 1944–1945⁴⁰. W latach wojny liczba profesorów, w sensie dosłownym, przewyższała liczbę studentów.

Ostatnim aktem braniewskiego ośrodka teologicznego była chaotyczna ucieczka resztki profesorów i wychowawców wobec zbliżającej się do Braniewa z początkiem lutego 1945 roku groźnej ofensywy Armii Czerwonej. Paul Arendt ostatni regens Seminarium Duchownego tak opisuje swoje przeżycia z tamtych dni: *5 lutego braniewskie Seminarium Duchowne (podczas wojny zamienione na szpital wojskowy) wskutek rosyjskiego ataku lotniczego na Braniewo zostało poważnie uszkodzone. Ponieważ Rosjanie z wielu stron zbliżali się do miasta została zarządzona ewakuacja. Jedyną możliwością, by wydostać się z miasta i nie wpaść*

³⁸ Relacja ustna księdza prof. dra Gerharda Fittkaua, jw.

³⁹ Por. E. G a t z, *Priesterausbildungsstätten*, jw., s. 247.

⁴⁰ Por. B. S t a s i e w s k i, *Die geistesgeschichtliche Stellung der Katholischen Akademie Braunschweig 1568 bis 1945*, w: *Deutsche Universitäten und Hochschulen im Osten*, Bd 30, Köln 1963, s. 41–58.

w ręce Rosjan był szlak po lodach zamrożonego Zalewu Wiślanego. Kleryków już nie było, zostawiłem cały swój dobytek i tak jak stałem, pieszo przewędrowałem cały Zalew Wiślany i Mierzęę Wiślaną aż do Gdańska. Stamtąd udało mi się przedostać do południowych Niemiec, gdzie znalazłem gościnne przyjęcie u kanonika Bedlemeiera w Rottenburgu⁴¹.

Na zakończenie należy dodać, że przedstawiając dzisiaj zagadnienie kształcenia alumnów warmińskich w okresie rządów biskupa Kallera, skoncentrowano się raczej na aspekcie prawnym tego problemu, a tylko w niewielkim stopniu ukazano stan faktyczny.

Omawiając dzieje ośrodka teologicznego nie sposób pominąć szczegółowej prezentacji sylwetek profesorów, tematyki ich wykładów czy zakresu badań naukowych. Istotne znaczenie posiada także przebadanie środowiska studentów, ich losów i roli jaką odegrali w życiu Kościoła i państwa. Akademia Braniewska wraz z Seminarium Duchownym poddana została dziejowej próbie moralnej, jaką było od 1933 roku dyktatorskie państwo pod rządami Adolfa Hitlera.

Środowisko profesorów, przy początkowej aprobacie biskupa Kallera, nie tylko sympatyzowało z nowymi ideami, lecz także nadużywając do tego akademickich katedr, usiłowało pogodzić zasady narodowego socjalizmu z doktryną katolicką. Sytuacja stała się na tyle groźna, że w 1934 r. interweniowała Stolica Apostolska suspensując dwóch najbardziej skrajnych zwolenników hitlerowskiej teorii o sterylizacji i segregacji rasowej⁴².

Również alumnów poddawano na Akademii w tym okresie militarnej presji, gdy pod pozorem ćwiczeń sportowych, w ramach obrony cywilnej, w brązowych mundurach SA, uczono ich strzelania z broni i zaprawiano we współczesnych formach walki⁴³.

To wszystko sprawiło, że Akademia Braniewska uchodziła wówczas za najbardziej brązową katolicką uczelnię teologiczną w Trzeciej Rzeszy Niemieckiej⁴⁴.

Wszystkie te problemy wymagają szczegółowego, odrębnego potraktowania, ale obecnie przekracza to ramy wyznaczonego tematu.

⁴¹ Por. Lebenslauf des Dr. Paul Arendt (Diözese Ermland), w: Historischer Verein für Ermland, Münster.

⁴² Por. H. Preuschhoff, Zur Suspension der Braunsberger Professoren Eschweiler und Barion im Jahre 1934, ZGAE 45(1989), s. 115–139.

⁴³ Zob. Verzeichnis der Vorlesungen an der Staatl. Akademie zu Braunsberg 1939/40–1944/45, Königsberg 1939–1945. Zob. także: G. Reifferscheid, jw., s. 72–77.

⁴⁴ Por. H. Heiber, jw., s. 95–99.

PLAN WYKŁADÓW

dla dziesięciosemestralnego studium przy Akademii Państwowej w Braniewie uzgodniony na wspólnym posiedzeniu senatu akademickiego i kierownictwa Seminarium Duchownego w dn. 1. sierpnia 1932 r.
pod przewodnictwem najprzewielebniejszego biskupa Maksymiliana

Przedmioty	Liczba godzin głównych wykładów w poszczególnych semestrach										Liczba godzin:	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	a) ćwiczeń	b) wykładów nieobowiązkowych
											a	b
1a. filozofia	5	5	5	5	—	—	—	—	—	—	2	—
1b. pedagogika	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2 ¹
2. historia i literatura	3	3	3	3	—	—	—	—	—	—	2	—
3. filologia klasyczna	3	3	3	3	—	—	—	—	—	—	2	—
4. biologia	3	3	3	3	—	—	—	—	—	—	—	1
5. wstęp do:												
a) Starego Testamentu	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—	—
b) Nowego Testamentu	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	—
6a. historia Kościoła	2	2	3	3	3	3	—	—	—	—	2	—
6b. historia sztuki chrześ. i archeologia	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7. patrologia	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—
8. teologia fundamentalna	—	—	—	—	2	2	2	—	—	—	—	—
9. dogmatyka	—	—	—	—	4	4	4	4	4	4	2	—
10. moralność	—	—	—	—	—	4	4	4	4	4	2	—
11. egzegeza S.T.	—	—	—	—	3	3	3	3	—	—	2	—
12. egzegeza N.T.	—	—	—	—	4	4	4	4	—	—	2	—
13. prawo kościelne	—	—	—	—	3	3	3	3	1	1	2	—
14. pastoral. ²												
a) homolet.	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	1	lub wykł. nieobow.
b) katechet.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—
15. j. łaciński lub grecki ³	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16. j. hebrajski	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

PLAN WYKŁADÓW

17. j. polski	–	–	–	–	2	2	2	2	–	–	1 ⁴	–
18. metodyka naukowa	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1 ⁵
19. muzyka kościelna	2	2	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1 ⁶
20. św. cielesne	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	2 ⁷
Ogólna liczba godzin w semestrze	21	21	21	21	21	25	22	20	12	12		

¹ Przez dwa semestry

² Praktyczna teologia i asceza w 9 i 10 semestrze poza tym po 15 godz. tyg. w seminarium duchownym

³ Kurs języka łacińskiego i greckiego po 3 godz. tygodniowo. *Latium* zdać trzeba przed rozpoczęciem studiów

⁴ W 9 i 10 semestrze

⁵ W ciągu dwóch semestrów

⁶ Od 3 do 10 semestru

⁷ Dla wszystkich semestrów

Braniewo, dn. 25. stycznia 1933 r.

Aneks 2

PLAN WYKŁADÓW
dla kursu kleryków w Seminarium Duchownym w Braniewie

Przedmioty	Liczba godzin w semestrze				
	9	10	11	12	
1. Wykłady akademickie wyjątek język polski	9	9			
2. Pastoral.	3	3	3	3	regens
3. Homoletyka	3		2	2	regens
4. Homo. św.			1	1	regens
5. Katechetyka		3	2	2	regens
6. Katechetyka św.	1	1	1	1	regens
7. Sakrament pokuty	2	2	2	2	subregens
8. Liturgia	3	3	3	3	subregens
9. Lit. św.	1	1	1	1	subregens
10. Asceetyka	2	2	2	2	ojciec duch.
11. Choral			1	1	lekt. muzyki
12. Język polski	1	1	1	1	lektor j. pol.
13. Admin. kościelna			1/2	1/2	wik. generalny
Razem liczba godzin	25	25	19,5	19,5	

Aneks 3¹

Seminarium Duchowne w Braniewie liczyło w semestrze letnim 1934 r. ogółem 112 alumnów, którzy pochodzili z 110 rodzin. Wśród alumnów było bowiem po dwóch braci. Owe 110 rodzin miały razem 743 dzieci, z których 148 zmarło, żyjących pozostało więc tylko 595.

Przy ogólnej liczbie 743 dzieci przypadło przeciętnie z owych 110 rodzin na każdą po 6,75 dzieci — a przy ogólnej liczbie 595 żyjących dzieci po 5,41 na każdą rodzinę.

Tych 112 alumnów pochodziło z rodzin:

16 dzieci	1 alumn	10 dzieci	14 alumnów
15 dzieci	1 alumn	9 dzieci	7 alumnów
		8 dzieci	12 alumnów
13 dzieci	1 alumn	7 dzieci	12 alumnów
12 dzieci	5 alumnów	6 dzieci	12 alumnów
11 dzieci	5 alumnów		
	13 alumnów		57 alumnów

¹ Zob. *Ermländisches Kirchenblatt* 4(1934), s. 382.

5 dzieci	8 alumnów	13 alumnów
4 dzieci	16 alumnów	57 alumnów
3 dzieci	9 alumnów	42 alumnów
2 dzieci	7 alumnów	<u>Razem 112 alumnów</u>
1 dziecko	2 alumnów	
	<u>42 alumnów</u>	

Więcej aniżeli dwie trzecie alumnów, mianowicie 78, pochodzi z rodzin mających 5 i więcej dzieci — a mniej niż jedna trzecia z rodzin mających 4 i mniej dzieci.

AUSBILDUNG VON ERMILÄNDISCHEN KLERIKERN ZU ZEITEN DES BISCHOF'S MAXIMILIAN KALLER (1930-1945)

ZUSAMMENFASSUNG

Nach der Übernahme der Diözese von Bischof Maximilian Kaller am 23 Juli 1930 war der Bau eines neuen Priesterseminars in Braniewo eine seiner ersten Entscheidungen. In seiner Amtszeit fand die Gestaltung der Kleriker im Einklang zu den entsprechenden Kanonen des Kanonischen Rechts, den Empfehlungen der Apostolischen Verfassung *Deus scientiarum Dominus* mit der Verordnung der Studienkongregation im Seminar und an der Universität statt. Die Gestaltung der Kleriker im Priesterseminar von Braniewo bezog sich auf die moralisch-religiöse, wissenschaftliche und die disziplinäre Haltung der Kleriker.